

Pokrof

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

JAARGANG 61

NUMMER 2

MRT-APR-MEI 2014

- 3 Orthodoxen in Korea –**
Huub Vogelaar
- 7 Ruslandervaringen: interview met Harry Sterenberg –**
Paul Brenninkmeijer
- 10 Meditatie: Blijde Boodschap –**
Dolf Langerhuizen
- 12 Kopten van Egypte: interview met br. Cees van Dam –**
Dolf Langerhuizen

† Koptisch-orthodoxe viering (Foto: C. van Dam).

- 15 Vader Alexander Men –**
Paul Brenninkmeijer
- 18 Recensie: Bijbel lezen met de Kerkvaders –** *Leo van Leijsen*
- 20 Iconenatelier ontwerpt portret koning –** *Thom Breukel*
- 21 Korte Berichten**
- 23 Byzantijnse liturgie II –**
Paul Brenninkmeijer

Ontwikkelingen in landen hebben altijd ook hun invloed op de kerken. Huub Vogelaar vertelt over de woelige tijden die de Orthodoxe Kerk in Korea heeft doorgemaakt. Hoe de situatie nu is, zowel in Zuid- als Noord-Korea, leest u in zijn artikel. Harry Sterenberg heeft vorig jaar een sabbatperiode doorgebracht in een Russisch-orthodox klooster te Moermansk. Paul Brenninkmeijer interviewt hem over deze, voor vader Harry, bewogen periode. Het feest van de Aankondiging van de Heer (Maria Boodschap) wordt bemediteerd bij een icoon van Geert Hüsstege. Dolf Langerhuizen interviewt br. Cees van Dam over de Koptische christenen van Egypte. Vader Alexander Men was een bewogen Russisch-orthodox priester; Paul Brenninkmeijer citeert uit enkele van zijn nog altijd inspirerende werken. Verder, heel verrassend: een iconenatelier ontwerpt een portret van koning Willem Alexander. Tot slot wordt in de reeks over de Byzantijnse liturgie verteld over de kleding van de diaken.

De redactie van Pokrof wenst u inspiratie en leesplezier!

Dolf Langerhuizen,
hoofdredacteur

De illustraties op de omslag:

Voorzijde: Voetwassing, hedendaagse wand-schildering met Koreaanse opschriften in Orthodoxe kerk van Busan (Zuid-Korea);
Achterzijde: Koor van de Orthodoxe kerk van Busan (Foto's: H. Vogelaar).

Pokrof verschijnt vijfmaal per jaar en is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Redactie: Paul Baars, Paul Brenninkmeijer, Dolf Bruinsma, Geert van Dartel, Josephien van Kessel, Dolf Langerhuizen (hoofdredacteur), Leo van Leijsen (redactiesecretaris), Heleen Murre-van den Berg, Katja Tolstaja, Huub Vogelaar, Laila Zahra.

Administratie en redactiesecretariaat:
Pokrof, Emmaplein 19 D,
5211VZ 's-Hertogenbosch, tel: 073-7370026,
e-mail: secretariaat@oecumene.nl, website:
<http://www.oecumene.nl/Publicaties/Pokrof>

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdragen en geven niet de mening van de redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor titels en tussenkopjes alsook voor foto's en hun onderschriften. Voor mogelijke onjuistheden in aankondigingen van liturgievieringen en evenementen kan de redactie niet aansprakelijk worden gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden reacties in te korten of niet te plaatsen.

Opzeggingsdienen vóór 1 december in 's-Hertogenbosch te geschieden, anders worden men verondersteld abonnee te blijven.

De abonnementsprijs is €20,
giro IBAN: NL 61 INGB 0005679145
(BIC: INGBNL2A) t.n.v. Tijdschrift Pokrof,
's-Hertogenbosch.

Opmaak: VANDARTEL, Oss
Drukwerk: Van Stiphout, Helmond.

Oosterse Orthodoxie in Korea

Een krachtige, kleine geloofsgemeenschap

De geschiedenis van de Orthodoxe Kerk op het schiereiland Korea is nauw verbonden met geopolitieke en militaire ontwikkelingen. De kerk kende bijgevolg woelige tijden wat betreft haar voortbestaan en viel achtereenvolgens onder de buitenlandse orthodoxe jurisdicties van Moskou, Tokio en het Oecumenisch Patriarchaat van Constantinopel.

In het begin van de jaren '50 behoorden de Koreaanse orthodoxe gelovigen zelfs tot geen enkel uitheems kerkelijk gezagsgebied en hadden de status van een parochie. In 2004 verkreeg de Orthodoxe Kerk in Korea de meer zelfstandige status van bisdom onder leiding van bisschop Sotorius. Deze werd in 2008 opgevolgd door de huidige metropoliet Ambrosius. Tien jaar geleden werd het aantal orthodoxe gelovigen op 2400 gelovigen geschat en tegenwoordig zouden het er 3000 zijn. Het aantal kerkleden neemt dus langzaam toe, maar officiële cijfers kon het bisdom niet geven.

Russisch begin

Het ontstaan van de Orthodoxe Kerk in Korea gaat officieel terug tot februari 1900 toen in Seoel de eerste Goddelijke Liturgie plaatsvond, geleid door de Russische archimandriet Chrysanthos Shchetkovsky. Vader Shchetkovsky werkte niet alleen voor orthodoxe Russen die in Korea woonden en werkten, maar ook voor Koreanen die orthodox geworden waren toen ze in Rusland werkten. In 1903 volgde de bouw van de eerste kapel, gewijd aan de heilige Nicolaas. De start verliep overigens niet zon-

De altaaruimte in de Koreaans-orthodoxe kerk van Busan, met een lage iconostase, zoals de oorspronkelijke iconostase er ook in het oude Byzantium uitzag (Foto: H. Vogelaar).

der problemen, want in 1904 brak de oorlog tussen Rusland en Japan uit. Die eindigde in 1905 met een overwinning van de Japanners met als gevolg dat alle Russen het toen in de Japanse invloedssfeer liggende Korea moesten verlaten. In 1906 kwam er echter een nieuwe Russische missionaris, vader Pavel Ivanovski, naar Korea, waarna de orthodoxe geloofsgemeenschap weer opbloede. De kerk viel in die periode onder de jurisdictie van de aartsbischop van Vladivostok. Intussen had Japan het Koreaanse schiereiland in 1910 bezet. Onder deze bezetting, die 35 jaar duurde, had de Koreaanse bevolking het zeer zwaar te verduren. Op religieus vlak werden alle Koreanen gedwongen de Japanse shinto-staatsgodsdienst aan te hangen.

In Rusland brak de bolsjewistische revolutie uit (oktober/november 1917), waarbij de communisten aan de macht kwamen. Voor de Orthodoxe Kerk van Rusland luidde dat een

Het orthodoxe kerkgebouw van Busan. (Foto: H. Vogelaar).

periode van zware vervolging in. Voor de orthodoxe gemeenschap in Korea betekende dat het feitelijke afbreken van het contact met de Russisch-orthodoxe Kerk.

Onder Tokio

Het patriarchaat van Moskou besloot in 1921 dat de orthodoxe missie in Korea viel onder de bevoegdheid van de orthodoxe aartsbisschop van Tokio. Tokio was nu verantwoordelijk voor de orthodoxe missie in Korea en het aanstellen van priesters van de Sint-Nicolaaskerk in Seoel, een situatie die tot 1949 duurde toen de laatste Russische priester uit Korea vertrok. De hevige Japanse repressie van Korea en het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog betekenden echter dat de Koreaanse orthodoxe gemeenschap tientallen jaren volledig was afgesneden van de rest van de orthodoxe wereld.

De Koreaanse Oorlog 1950-1953

In 1950 brak de rampzalige Koreaanse oorlog uit tussen Noord- en Zuid-Korea. Daarbij raakte de enige Koreaanse priester vader Alexei Kim Eui Han vermist, nadat hij gevangen was genomen door Noord-Koreanen. Het Noord-Koreaanse leger verwoestte de Heilige Nico-

laaskerk in Seoel en de verspreid geraakte orthodoxe gelovigen moesten de verschrikkingen van de Korea-oorlog zien te overleven. Het voortbestaan van de Orthodoxe Kerk in Korea liep opnieuw groot gevaar. De laatste toevlucht voor veel christenen was het gebied rond de havenstad Busan die tijdens de Koreaanse oorlog in geallieerde handen bleef. Net als Nederland stuurde Griekenland soldaten naar Korea. Met het Griekse leger kwam legeraalmoezenier vader Andreas Halkiopoulos mee en het lukte hem na de wapenstilstand in 1953 om een nieuwe orthodoxe parochie te formeren in Seoel. Daarbij werd de vroegere kerk gerestaureerd. De parochie ving wezen van de oorlog op en deelde voedsel uit. Voor nieuwe leden was er catechese en dooponderricht. Vader Andreas Halkiopoulos werd in 1954 opgevolgd door vader Boris Moon, een Koreaan die in Japan was gewijd.

Onder Constantinopel

De Orthodoxe Kerk van Korea behoorde in 1954 echter tot geen enkele buitenlandse kerkelijke jurisdictie wegens de gespannen verhoudingen met Japan. Dit administratieve probleem werd opgelost doordat men zich plaatste onder het kerkelijk gezag van het Oecumenisch Patriarchaat, wat in 1955 plaatsvond en in de praktijk betekende dat de Koreaanse minderheidskerk viel onder het gezag van de metropoliel van Nieuw-Zeeland. Het betekende niet dat de kleine kerk een gemakkelijke periode tegemoet ging. Het aantal gelovigen dat ze had was gering en haar goederen waren door het dictatoriale Zuid-Koreaanse bewind geconfisqueerd. Wel werd de bouw van de Sint-Nicolaaskathedraal in Byzantijnse stijl in Seoel moedig ter hand genomen; in 1968 werd die voltooid. In 2005 werd de Koreaanse Orthodoxe Kerk een zelfstandig bisdom onder Constantinopel.

De huidige situatie

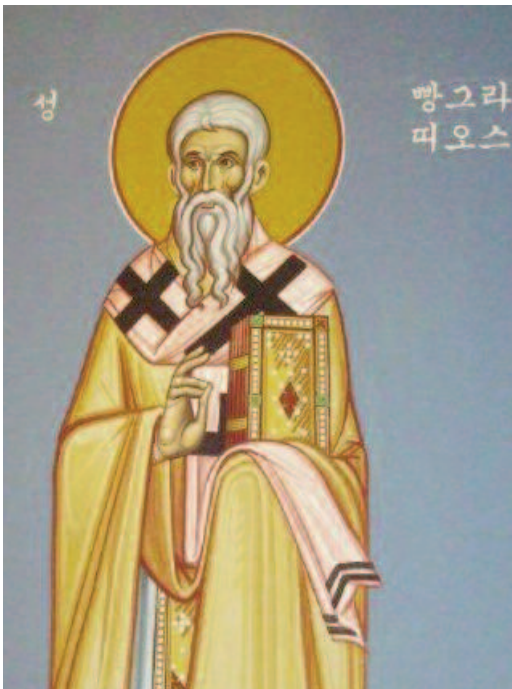
De Zuid-Koreaanse kerk kent op dit moment één bisschop, zeven priesters en twee diakens. Er zijn nu zeven parochies in stedelijke gebieden met een dito aantal kerken en daarnaast enkele kapellen. Alle basale liturgische teksten zijn vertaald in het Koreaans, evenals boeken over theologie en spiritualiteit die te koop zijn via internet, in diverse boekwinkels of in het boekencafé van het orthodoxe Missiecentrum, gelegen naast de Sint-Nicolaaskathedraal van Seoel. Theologisch onderricht wordt gegeven

in Seel en Gapyeong. Er is een klein vrouwenklooster in Gapyeong en een klein mannenklooster in Yanggu. Alle parochies kennen bijbelstudie voor volwassenen en er zijn zomer- en winterkampen voor de jeugd in Chuncheon en Busan. Daarvan zijn leuke foto's te vinden op de website van de kerk. Diaconale activiteiten betreffen hulp aan armen en ouderen. In de havensteden is er pastorale of spirituele ondersteuning voor zeelieden uit orthodoxe landen. Dezelfde hulp wordt door een daarvoor vrijgestelde priester geboden aan buitenlandse orthodoxe gelovigen die wonen en werken in Korea. In 1995, bij het eerste bezoek van patriarch Bartholomeos aan Korea, werd de Orthodoxe Kerk officieel erkend door de Zuid-Koreaanse regering. Regelmatig gaan Griekse iconografen als vrijwilliger naar Korea om de orthodoxe kerken en kloosters te beschilderen. Het Missiecentrum in Seel biedt cursussen iconenschilderen aan. Tijdens de slotviering van de 10e Assemblée van de Wereldraad van Kerken in Busan op 8 november 2013 bood de kleine Koreaanse Orthodoxe Kerk een prachtige pinkstericoon aan de nationale Raad van Kerken van Zuid-Korea aan. Het was een veelbetekenende geste omdat pinksteren het begin van de Kerk symboliseert en omdat daarmee de

kleine orthodoxe minderheidskerk haar oecumenisch engagement toonde.

Noord-Korea

In 2004 hielp de Orthodoxe Kerk van Zuid-Korea bij de bouw van de kerk van de Drievuldigheid met twee gouden koepels in Pyongyang, de hoofdstad van Noord-Korea. Sinds 13 augustus 2006 is er een erkende Russisch-orthodoxe kerk in de hoofdstad Pyongyang. Dat is wat verrassend, want godsdienstvrijheid in Noord-Korea bestaat - hoewel het in de grondwet staat - feitelijk alleen in naam. Zoals bekend is Noord-Korea een staat waar mensenrechten grof worden geschonden en christenen worden vervolgd. Al eerder waren twee protestantse kerken en een katholieke kerk officieel toegestaan. De meeste christenen komen bijeen in kleine huis- en schuilkerken. Precieze aantallen zijn niet beschikbaar, maar het aantal christenen wordt geschat tussen de 10.000 en 200.000. Wat heeft het totalitaire regime bewogen om een Russisch-orthodoxe kerk toe te staan? Was de bouw van de kerk van de Heilige Drievuldigheid meer dan een persoonlijk speeltje van de toenmalige dictator Kim Jong II of misschien een teken van toegenomen godsdienstvrijheid? Woordvoerder vader Nikolai Balashov van de Russisch-orthodoxe Kerk noemde de bouw 'een grote gebeurtenis voor het religieuze leven van het land en de verhoudingen tussen het Koreaanse en Russische volk'. Verder beschouwde hij de bouw van de kerk als belangrijk voor de ontwikkeling van de Orthodoxie op het Koreaanse schiereiland. De stelling dat het ging om het versterken van de banden tussen Moskou en Pyongyang wordt algemeen onderschreven. Bij de opening van de kerk in 2006 prees toenmalig metropoliet Kirill van Smolensk en buitenlandvertegenwoordiger van het Moskouse patriarchaat (thans de patriarch van de Russisch-orthodoxe Kerk) de Noord-Koreaanse leider Kim Jong II voor zijn initiatief en grote zorg voor de realisatie van de kerk. Tijdens de kerkdienst werd de eerste Noord-Koreaanse priester gewijd. Op het internet zijn meerdere filmpjes van diensten in de kerk van de Drievuldigheid te vinden. (zoektermen: youtube, orthodox church en Pyong-yang). De kerkgangers zijn meestal Russen die wonen en werken in Pyongyang. Elke zaterdag en zondag zouden er kerkdiensten zijn.

Wandschildering met Griekse kerkvader
(Foto: H. Vogelaar).

Huib Vogelaar

Een jonge Koreaanse altaardienaar met het antidoron, gezegend brood (Foto: H. Vogelaar).

Kerkdienst in de orthodoxe kerk van Busan

Op zondag 3 november 2013 bezoek ik tezamen met overwegend orthodoxe deelnemers van de 10de Assemblee van de Wereldraad van Kerken de orthodoxe kerk in Busan, de tweede stad van het land. Het kerkgebouw opgetrokken in rode baksteen is vrij groot en telt drie verdiepingen. Met onze komst is de bovenin gelegen kerkruijnte meteen overvol. Ik blijf staan om foto's te kunnen maken en kom in het gedrang dicht bij de cantorij terecht onder leiding van een kwieke vrouwelijke cantor. De cantorij bestaat uit vier vrouwelijke zangers in prachtige Koreaanse dracht (zie de foto op de achterflap) en twee mannelijke zangers in een zwart pak. Na afloop van de kerkdienst kijk ik nieuwsgierig even in de zangbundels: begrijpelijke noten naast onbegrijpelijke teksten. Wat mij opvalt in de kerkruijnte is de lage ikonostase in het midden waarbij je zo op tafel kijkt. Op de lage houten afscheiding onder een halfronde boog staan alleen wat kleine iconen. De muurschilderingen van heiligen en bijbelse taferelen in de kerk zijn Byzantijns. Het enige verschil hier is de tekst: geen Grieks of

Slavisch maar Koreaans. Ook de tekst van het boek dat de Christusfiguur, schuin boven de altaartafel, vasthoudt is Koreaans, maar anders dan de taal is zijn kleding cultureel niet aangepast (wat ik eigenlijk wel gewaardeerd zou hebben). Ik heb de indruk dat bijna alle Koreaanse orthodoxe priesters en diakens vandaag aanwezig zijn. Voor de communie vraagt metropoliet Ambrosius iedereen die niet orthodox gedoopt is, af te zien van deelname. Tijdens de communie zie ik ook een kloosterzuster die er mede op toeziet dat de kinderen netjes in een rij staan. Twee kleurig Koreaans uitgedoste jongens - tieners - staan klaar met broodmanden vol *antidoron* (gezegend, maar niet geconsacreerd brood) waarmee ze na de dienst nog een tijdje in de kerk rondgaan. Voor mij als niet-orthodox is er na de dienst altijd brood. Even later zit ik echt aan tafel met een goed glas wijn tussen Syrische en Sloveense orthodoxen, want de gastvrouwen van de Koreaanse parochie van de Annunciatie aan de Moeder Gods hebben voor de buitenlandse gasten een feestelijke maaltijd bereid.

Ervaringen in een Russisch klooster

Interview met Harry Sterenberg

Harry Sterenberg is rooms-katholiek priester van het bisdom Breda, aangesteld voor de Byzantijnse ritus in Nederland, in het bijzonder voor de Byzantijnse gemeenschappen van de Landelijke Instelling Pokrof. Van juli tot eind september van het vorig jaar bracht hij een sabbatperiode door in een Russisch-orthodox klooster in Moermansk. Paul Brenninkmeijer interviewde hem over zijn ervaringen.

De houten Russisch-orthodoxe kloosterkerk in Moermansk (Foto: H. Sterenberg).

Wat bracht je ertoe om naar een klooster in Moermansk te gaan?

“Ik ben in 2013 65 jaar geworden en had er 12 jaar werken voor Pokrof op zitten. Ik heb een sabbat aangevraagd in de verwachting nieuwe ideeën op te doen voor een verder werken binnen Pokrof. Ik wilde ervaring opdoen in een mannenklooster. Waarom Moermansk? Ik heb vrienden in Moskou, die ik heb leren kennen via mijn verblijf aan een taleninstituut aldaar. Een van dit vriendenstel is afkomstig uit Moermansk. Ik koos voor een klooster in die plaats wegens de nabijheid van de ouders van mijn vriend. Ooit heb ik daar met hen ‘Oud en Nieuw’ gevierd toen het klooster nog in aanbouw was. In de winterkerk die al gereed was, heb ik toen een vesperdienst meegemaakt. Toen ontstond het plan om daar eens voor een bepaalde tijd te mogen verblijven. Een jaar geleden werd het plan concreet toen mijn vrienden hier in Nederland waren. Schriftelijk kreeg ik toestemming van de abt en daarna van

de aartsbisschop. In de brief aan de aartsbisschop had ik duidelijk verklaard rooms-katholiek priester te zijn van de Byzantijnse ritus en volstreekte scheiding tussen de kerken te respecteren. De praktische invulling van mijn verblijf in het klooster bleef echter onduidelijk. Vanuit het klooster bleek de communicatie geen sterk punt.”

Hoe zijn leven en klimaat in Moermansk?

“Moermansk is de meest noordelijk gelegen stad ter wereld, 300 kilometer boven de poolcirkel, liggend aan een baai die uitmondt in de Barentszee. De stad biedt plaats aan 500.000 mensen, maar er wonen er 320.000. Er zijn veel leegstaande flatgebouwen. Sinds de val van de USSR is de marinebasis ontmanteld. Veel mensen vertrokken naar steden als Sint-Petersburg en Moskou. De oude benedenstad is gelegen op

↑ Refter van het klooster (Foto: H. Sterenberg).

een laagte te midden van flinke heuvels. Het klimaat in dat centrum is in de winter gemiddeld min 11°C door de invloed van de warme golfstroom en in de zomer plus 11°C. Het is de enige noordelijk gelegen haven die in de winter open blijft. Buiten het laaggelegen centrum is het 's winters veel kouder. In de zomer is er een koude wind, het is er heel fris, en op de heuvels is het er heel stil. De zon gaat dan niet onder, het zonlicht is er erg scherp. De stad geeft je het gevoel dat ze daar niet moet liggen.

Uitvalswegen zijn er zeer beperkt. Sint-Petersburg is 1400 km weg. In de trein erheen zie je steeds minder begroeiing, steeds minder dorpen, er groeien steeds kleinere boompjes. Ik had wel het geluk dat het steeds mooi weer was en nauwelijks regen. In Moermansk kom je allerlei kerken en religies tegen. Er is een rooms-katholieke kerk, met de viering in het Russisch, een baptistenkerk, een mormoonse kerk en een moskee in aanbouw. Als zeehaven heeft de stad mensen van overal aangetrokken. Economisch gezien hebben de inwoners het niet gemakkelijk. Ik werd voor een krant geïnterviewd door iemand die om aan de kost te komen interviewer was, politieagent, trolleybuschauffeur, basgitarist en een agentschap voor Heineken vervulde. Allemaal deeltijdbaantjes. De imam is tevens trolleybuschauffeur.

Hoe is het klooster ingericht?

“Het hele kloostercomplex is van hout. Het klooster is toegewijd aan de heilige Trifoon, de Apostel van de Lappen, gestorven in 1583. Het is een idioritisch klooster, dat betekent dat iedere monnik op zichzelf leeft, alleen in de kerk komt men samen, door de week eet ieder voor zich. Dit in tegenstelling tot een coenobitisch klooster waar veel meer gemeenschappelijk geleefd wordt. De drie priestermonniken wonen in hetzelfde gebouw waar de refter en

de keuken zich bevinden. Een van hen is de hegoemen, de abt.

Daarnaast zijn er vier niet-priestermonniken, waarvan twee het zangkoor vormen. Het hoofdwerk van de monniken is het officie en de Liturgie. Kerkdiensten zijn er 's ochtends om 7 uur: metten, dankdienst, uren en Liturgie, wel vijf uur lang, tot aan het middaguur, en 's avonds om 17 uur: negende uur, vespers, metten, eerste uur en litia voor de overledenen. Ook dat kan 4 tot 5 uur uren duren. Men zingt er de *znamennyj raspjev*, de aloude zangwijze, genoteerd met speciale tekens - 'znamia' is het woord voor teken. Er zijn overeenkomsten met het oudste gregoriaans en het is helemaal niet de romantische muziek die wij als 'Byzantijnse' kerkmuziek kennen. Het duurt uren lang en je kan er zo van in slaap vallen.

Soms zijn er begrafenissen voor mensen voor wie niemand anders kan zorgen. Er zijn op het terrein van het klooster drie huizen waar personeel maar ook daklozen en dronkaards wonen. Het klooster probeert die laatsten weer op het rechte pad te krijgen; men werkt in een wasstraat voor auto's, in een garage, een sorteerderij voor oude kleding en in een koffiehuis. De abt houdt daar toezicht op. Omdat het klooster relieken bezit van de heilige Matrona uit Moskou is het ook een bedevaartplaats waar veel mensen op afkomen. Er worden veel religiosa verkocht. De organisatie van het geheel is voor mij al die tijd wel ondoorzichtig

gebleven. Men was bezig een gastenverblijf te bouwen. Ikzelf was de eerste buitenlandse gast ooit. Andere gasten waren alleen familieleden en vrienden van de monniken. Als westerling gewend aan een coenobitisch klooster merkte ik dat in dit idioritmische klooster alles heel anders was. Daardoor werd ik helemaal teruggeworpen op mijzelf.”

Kun je iets vertellen over de spirituele betekenis van dit alles?

“In Moermansk is de residerende bisschop feitelijk het hoofd van het klooster. Kloosters zijn centra en broedplaatsen van geestelijk leven. Praktiserende orthodoxe gelovigen komen bij de monniken om advies en geestelijke leiding. Zo voeden de kloosters de spiritualiteit. Het gaat hier wel om die gelovigen die hun zondagsplicht vervullen, biechten en het vasten onderhouden. Op zondagmorgen begint de liturgie om 8 uur, eerst met vespers en metten, daarna derde en zesde uur en rond half tien wordt uitgebreid biecht gehoord. Dan volgt de Goddelijke Liturgie, de eucharistieviering, met tot slot dankdiensten. In de refector is er daarna *agape*: warm eten met elkaar, vrouwen aan de ene kant, mannen aan de andere kant - vrouwen die in de kerk de bloemen en kaarsen verzorgen en de kerk schoonmaken; de mannen zijn administratieve medewerkers, de zangleraar en gasten. Daarbij wordt ook van alles verhandeld. De abt neemt er echt de tijd voor. Alleen op zondag wordt er bij het eten gepraat.

Mijn verblijf in het klooster is niet onopgemerkt gebleven. Ik ben te zien geweest in het plaatselijk TV-journaal. Men was blij verrast een Nederlander te ontmoeten vanwege het Nederland-Ruslandjaar. Ik werd getoond als iemand die op een degelijke en planmatige West-Europese manier in de tuin werkte. Dat ik katholiek priester ben werd verzwegen, volgens de monniken te verwarrend voor de kijkers. Ik heb met heel weinig gereedschap de tuin gesaneerd, geordend en ingericht, zo kon ik mijn verblijf betalen. De abt en de monniken waardeerden dit werk, en zagen mij als een door God gezonden hulp. De vraag is wel of de tuin er volgend jaar nog zo mooi zal uitzien.”

Welke cultuurverschillen vallen je als Nederlander op?

“Hans Boland, schrijft in zijn boek *Mijn Russische ziel* (Atheneum Polak en Van Gennep, 2005, PBr) mooi over de tegenstellingen tussen de Russische en Nederlandse cultuur. Russen,

zegt hij, zijn niet zozeer gelovig orthodox maar wel erg bijgelovig. Je geeft elkaar geen hand op de drempel van een deur, maar ófwel binnen óf buiten. Wodka drink je minstens met zijn drieën vanwege de Triniteit. Als een zwarte kat jouw weg kruist, moet je een andere weg kiezen. Lege flessen moet je altijd op de grond zetten. Net als in andere grote landen kunnen vooral de Russen van het platteland zich niet voorstellen dat er mensen zijn die hun eigen taal niet spreken. De cultuur in Rusland is vooral op het platteland ‘boers’, ‘primitief’ en xenofobisch.

Mijn Russische vriend zei: «Als je het hebt over de *Russisch-orthodoxe Kerk* gaat het om mensen die alles heel letterlijk en wettisch opvatten. Een priester die die houding heeft noemen de mensen een pope. Gewone gelovigen noemen zich eenvoudig *orthodox*, ‘pravoslavniy’, in de betekenis dat je de juiste weg bewandelt».

Ook al spreek ik wat Russisch, toch is het heel moeilijk geweest om echt met de abt en andere monniken in contact te komen. De abt had waarschijnlijk verwacht dat ik zou ingroeien in het orthodoxe monnikendom. In het kader daarvan sprak hij over opnieuw gedoopt worden.

Het monnik-zijn wordt er gezien als een soldaat zijn, iets militaristisch; in de kerk is het heel erg gedisciplineerd. De abt in het klooster was geen pope (in de betekenis van een priester die enkel bij de regels en leer blijft, PBr), maar een echte vader, een geestelijk leidsman, soms streng, maar altijd rechtvaardig en met een warm hart. Hij is eerder marineofficier geweest. Ik ben onder de indruk geraakt van zijn persoonlijkheid.”

“Ik ben in Moermansk mijzelf tegengekomen, het werd een loutering van mijn eigen geloof. Leo Tolstoj schreef *Mijn biecht* over zijn eigen geloofscrisis in 1881, ik herken in dit boek mijn eigen vragen die mij in Moermansk sterk bezighielden. Het verblijf in dit klooster is voor mij pijnlijk geweest, maar uiteindelijk heel positief. Ik moest een heel andere betekenis geven aan liturgie en officie op een Russisch-orthodoxe wijze en niet op een rooms-katholieke wijze, ook al is die Slavisch-Byzantijns. In Nederland zijn ook orthodoxe kloosters maar ze bestaan in een westerse wereld, zodat de diensten korter zijn en de taal begrijpelijker voor de toevallige aanwezigen”.

Paul Brenninkmeijer

Soms komt er een engel op je pad

Aankondiging van de Heer (Maria Boodschap)

Icoon en foto: Geert Hüsstege.

God kun je overal zoeken: in mensen, in de natuur, in de bijbel, in de liturgie, bij het aanschouwen van een icoon. Als ik zoek dan dringt soms tot mij door: niet ik zoek God, maar Hij zoekt mij en ik mag mij laten vinden. Net als Maria kan ik 'ja' zeggen tegen het Woord van God; ik kan zijn liefde in mij laten gebeuren. Maar ik weet van mijzelf, en ook van anderen, dat ik vaak wat voorbehoud maak. Ik durf niet ineens 'ja' te zeggen tegen God. Daar gaat tijd overheen. Leven vol vertrouwen is een gave én een opgave. Maar er kan onverwachts iets met je gebeuren. In een ontmoeting, in een gebeurtenis.

We zien een ontmoeting en een gebeurtenis op deze mooie icoon: een engel komt op Maria's pad, een boodschapper van God.

Maria wordt voorgesteld als een vrouw vol vertrouwen, die openstaat voor het Woord van God. Zo zien we haar zitten: verwachtingsvol en heel aandachtig. Verondersteld mag worden dat Maria als jonge Joodse vrouw vertrouwd was met de Schriften. Maria zocht naar God door zich te verdiepen in zijn Woord. Zoekend wordt zij gevonden en aangesproken door een engel; een boodschapper van God. De engel heeft een naam: Gabriël. En Maria krijgt een verrassende boodschap: een groet die haar leven op een ander spoor zet. Zij aarzelt nog even en ze werpt nog tegen: hoe kan dat eigenlijk? Maar uiteindelijk raakt zij overtuigd. Zij maakt een keuze, zij zegt 'ja' tegen haar bestemming.

Het verhaal dat hoort bij deze icoon vindt u in het evangelie volgens Lucas (1: 26-38). Als ik dit verhaal lees, valt het mij steeds weer op dat Maria bijzonder weinig zegt. Maar wat zij zegt heeft een enorme diepte en zeggingskracht. In die ene zin: 'Mij geschiede naar uw Woord' ligt een levenshouding verborgen, een houding van overgave aan de Ander, vol vertrouwen. Als zodanig is Maria, de Moeder Gods, voor mij een voorbeeld. En niet alleen voor mij, zij is dat voor iedere gelovige. De weg die de Ander met mij en die ik met de Ander wil gaan, is afhankelijk van de wijze waarop ik de Ander toelaat in mijn leven.

Voor Maria had haar 'ja' een verregaande invloed op haar levensloop. Haar leven, dat zich leek af te spelen langs gebaande paden - ze was verloofd en zou binnenkort trouwen - kwam ineens in een ander licht te staan. Met haar zou een nieuw begin gemaakt worden in het verhaal van God-met-de-mensen: de Messias, de Verlosser zou uit haar geboren worden. Zoals de bevrijding van het volk Israël uit de slaavernij van Egypte begon met Mirjam, zuster van Mozes, zo zou de komst van Gods Rijk beginnen met Mirjam, Maria van Nazaret. Die boodschap was te groot, te ingrijpend voor Maria, om meteen de betekenis en de reikwijdte ervan te verstaan. Wanneer zij bekomen is van haar schrik, stelt zij haar vraag: 'Hoe zal dit geschieden?' Hoe kan dit eigenlijk? Dit paste niet in het leven zoals Maria dat voor ogen had en zoals iedereen dat verwachtte.

Zij zegt niet zo maar, klakkeloos 'ja'; zij maakt zelf een keuze: 'mij geschiede naar uw Woord.' Zij vertrouwt op God, voor Wie niets onmogelijk is: dat Hij haar zal behoeden op haar levensweg die voortaan niet meer over gebaande paden zal gaan.

Soms komt er een engel op je pad... Wanneer je denkt dat je leven wel zo zijn gang zal blijven gaan; wanneer je niet meer hoopt op iets nieuws en je eigenlijk best wel tevreden bent dat het allemaal toch wel gaat zoals het gaat ... En dan is er soms, opeens, iemand die je de weg wijst naar nieuwe, ongeken- de mogelijkheden. Wie heeft dat in zijn of haar leven niet meegemaakt? Bijvoorbeeld dat je leven werd bepaald door je baan, of door je huishouden en iemand zet je op het spoor van vrijwilligerswerk of een hobby waar je helemaal enthousiast voor wordt.

Of je bent al wat ouder, je kinderen en zelfs je kleinkinderen zijn volwassen, en je kunt je geluk niet op wanneer een kennis je vraagt om weer oppas-oma te worden. Of, bijvoorbeeld, je bent alleen, je partner is een tijd geleden al overleden, en juist wanneer je jezelf ziet vereenzamen word je uitgenodigd op een plek waar je je thuisvoelt en waar je nieuwe vrienden maakt. Wanneer je terugkijkt op je leven tot-nu-toe kun je soms zeggen: toen kwam er een engel op mijn pad... Net als bij Maria veranderde je leven. Je bent mogelijkheden gaan zien die je eerst niet zag. En je hebt 'ja' gezegd: je hebt gekozen voor een beroep, voor een levenspartner, voor vrienden en vriendinnen, voor je geloof en je levensovertuiging. En eenmaal onderweg gegaan zijn er opnieuw mensen op je pad gekomen: mensen die je een steuntje in de rug geven als het moeilijk gaat; mensen die je herinneren aan je droom, je ideaal - dat je bijna vergeten was; mensen die je uit de sleur halen en die je weer zin geven in je leven. Soms komen er in ons eigen leven mensen op ons pad die ons laten stilstaan bij de zin van ons bestaan. Mensen die ons een keuze voorhouden, of een steuntje in de rug geven.

Mensen zijn soms als engelen. Door een woord of een gebaar kan een ander mij een vermoeden geven van de Eeuwige. In mensenwoorden kan een woord van Godswege worden gehoord. De liefde die je soms mag ervaren opent je hart weer opnieuw voor het wonder van het leven. Mensen die ons zeggen: 'Verheug je, wees gegroet!' – engelen van mensen. Soms komt er een engel op je pad.

De Koptische christenen van Egypte

Interview met Cees van Dam

Koptische diakens en gelovigen rondom een icoon van een woestijnvader (middenpaneel) en Maria met Kind (linkerpaneel) tijdens een viering (Foto: C. van Dam).

De Koptisch-orthodoxe Kerk is een van de oriëntaals-orthodoxe kerken. Ze is de belangrijkste christelijke kerk van Egypte. Haar zetel ligt titulair in Alexandrië maar is in de praktijk gevestigd in het hartje van Caïro in de volkswijk Abbasya.

De Koptisch-orthodoxe Kerk gaat een eigen weg vanaf het Concilie van Chalcedon in 451. Het woord Kopt is een (Arabische) verbastering van het Griekse woord voor Egypte, Aiguptos. De Koptische christenen vormen een minderheid in Egypte, maar in absolute zin is Egypte zelfs het land met de grootste christelijke bevolking in het Midden-Oosten.

Cees van Dam is broeder van Oudenbosch en voorzitter van de Konferentie Nederlandse Religieuzen. Hij woonde en werkte in 1981-1982 in Egypte als onderwijskundige, bezocht het land daarvoor en daarna menigmaal en heeft er vele contacten in de Koptische Kerk.

Ik vraag Cees van Dam wat hun rol is in een overwegend islamitische samenleving waar het, sinds het vertrek van president Moebarak in februari 2011, politiek onrustig blijft.

‘De Koptisch-orthodoxe christenen maken zo’n 15% uit van de Egyptische bevolking. Daarnaast zijn er in Egypte ook andere (klei-

neren) christelijke minderheden. Neem bijvoorbeeld de Koptisch-katholieke Kerk, die sinds de 17^e eeuw als een afscheiding van de Koptisch-orthodoxe Kerk is ontstaan. Ook zij hebben hun bisschopszetel titulair in Alexandrië, maar in de praktijk in Caïro. Zij hebben overigens een goede verhouding met de Koptisch-orthodoxen en de rooms-katholie-

ken. In veel plaatsen delen zij hetzelfde kerkgebouw. Koptische christenen vind je in alle bevolkingsklassen in Egypte. Tot 1952, het jaar van de revolutie door de legerofficieren, behoorden de Koptische christenen tot de leidende klasse. Zij hadden een belangrijke rol in het landsbestuur. Een vorige secretaris-generaal van de Verenigde Naties, Boutros Boutros-Ghali (1992-1997), was een Kopt. Hij is afkomstig uit een voorname Koptische familie in Caïro. Economisch gezien zijn de Kopten in Egypte een sterke groep. Zij werken veel in de zogenoemde vrije sector, waaronder het toerisme. In de industrie en in de handel zijn de Kopten ook goed vertegenwoordigd.

Slechte economie

Cees van Dam vertelt verder over het onderwijs in Egypte, dat hij van relatief goede kwaliteit vindt. Ik vraag hem of er sinds de ontwikkelingen van de laatste jaren veel Kopten naar het buitenland vertrekken en waarom zij dat doen. Vervolgens vraag ik hem naar de zeven Koptische parochies in Nederland.

‘Vanwege de sterk verslechterde economische omstandigheden en ook wel om de spanningen tussen de verschillende bevolkingsgroepen hebben veel Koptische christenen hun toevlucht in het buitenland gezocht. Ik merk daarbij op dat westerse media en buitenlandse Koptische organisaties sterk de nadruk leggen op allerlei incidenten waarbij Kopten het slachtoffer zijn van agressie en terreur door moslims. De werkelijk is echter een stuk genuanceerder. Veel Koptische christenen in Nederland zijn hier om economische redenen. Dat is al vele jaren gaande. Onder president Nasser was het de sterk verslechterende economische situatie die veel Koptische christenen maar zeker ook moslim-Egyptenaren er toe bracht hun heil te zoeken in het buitenland. Ze zochten een beter leven in de Arabische buurlanden, met name in de Golfstaten, maar ook in Europa en de Verenigde Staten. Vaak met succes. De meeste emigranten wisten een goed leven op te bouwen in hun nieuwe land. Zo ook in Nederland. In de jaren '70 en '80 kwamen de nodige studenten naar Nederland om o.a. te werken in het Westland en Den Haag. Egypte is allerminst een vergrijsde samenleving. De helft van Egyptische bevolking (ruim 85 miljoen in 2013) is jonger dan 25 jaar. Het is voor deze hele jonge bevolking, moslim zowel als Koptisch, al jarenlang duidelijk dat welk regiem dan ook, zelfs onder buitenge-

woon gunstige economische omstandigheden, niet in staat zal zijn dat enorme potentieel aan jonge mensen en arbeidskracht werkgelegenheid en perspectief te bieden. Men trekt naar buiten, o.a. naar Nederland, maar bijvoorbeeld ook veel naar Canada. Mede hierdoor zijn de Koptische parochies in Nederland sinds de jaren '80 enorm gegroeid. In 2013 werd het bisdom Nederland ingesteld. Anba Arseny werd op 16 juni 2013 benoemd tot eerste bisschop. De Koptische parochies in Nederland zijn tamelijk welvarend’.

De Koptisch-orthodoxe paus

Paus Tawadros II is opvolger van paus Shenouda die in 2012 overleed. In de politieke verschuivingen het afgelopen jaar kwam ook paus Tawadros in het nieuws. Hoe is zijn invloed in de samenleving?

Heeft hij veel invloed op de Koptische christenen?

‘Paus Tawadros – Theodorus – is heel voorzichtig in zijn relatie tot de islam. Wanneer je kijkt naar het samenleven in dorpen en steden, dan zie je dat het samenleven van moslims en christenen over het algemeen niet verkeerd is. Egyptenaren zijn geen scherpslijpers. Dat men nu voor de voortzetting van een militair regime heeft gekozen, wil zeggen dat de meerderheid van de bevolking geen islamitische staat wil. Paus Tawadros is een gematigd man. Ik zie die houding ook in zijn ontmoeting met de grootmoefti van Egypte en met andere kerkelijke leiders. Paus Tawadros heeft geen heel grote invloed op de ontwikkeling in de samenleving; hij mist ook het retorische talent van zijn voorganger. Hij is echter wel een man van gezag waarnaar geluisterd wordt: hij is immers door God zelf gekozen. Hij, en ook de Kopten, vinden dat een bisschop dicht bij de mensen moet staan. Men luistert naar de bisschoppen, maar men loopt zeker niet slaafs achter hen aan.’

Huidige situatie Kopten

Sinds het aftreden van president Morsi zijn er regelmatig aanslagen op kerken gepleegd. U heeft contact met Koptische christenen in Egypte. Hoe kijken zij tegen de situatie aan? Is er nog vertrouwen in de toekomst?

‘Aanslagen zijn er zeker geweest. Er zijn momenten waar opgebouwde spanning tot ontlading komt. Midden-Egypte is een gebied waar al tientallen jaren lang – soms – de vlam in de pan slaat. Allerlei culturele en economische redenen zijn daartoe aanleiding. De situatie nu is er een van anarchie. Allerlei extreme

Koptische priesters en diakens maken een plechtige omgang rond het altaar gedurende de eucharistie (Foto: C. van Dam).

groepen kunnen daarvan profiteren. Doorgaans worden kerken bewaakt door het leger. Zeker in het verleden ervoeren christenen bescherming. Onder voormalig president Moebarak hebben christenen goede tijden doorgemaakt. Uitzendingen op TV laten vaak geweld zien en onlusten en dat is beangstigend. In Egypte wordt het wel gezien in de context van de anarchistische situatie. En dan is er inderdaad bij sommigen enige neiging te vertrekken. De Koptische christenen zijn zich echter goed bewust dat zij 'ouder zijn dan de Islam' en onlosmakelijk met Egypte zijn verbonden. Dat geeft hen vertrouwen in de toekomst. Zij weten dat Egypte de moedernatie is van de Arabische cultuur. De Moslimbroederschap wordt door hen gezien als een contra-factor in de Egyptische politiek. De meerderheid van de Egyptenaren, waaronder de Koptische christenen, houdt niet van extreme bewegingen. In die zin is Egypte veel homogener dan andere landen. Het leger is de beschermer van de orde. Dat geeft vertrouwen in de toekomst. Maar er zijn ook moeilijke feiten voor de Koptische christenen. Zo ligt de wetgeving voor de bouw van kerken al tientallen jaren onder vuur. De verstreking van vergunningen voor de bouw of het herstellen van een kerk hangt vaak af van de relaties tussen lokale christelijke leiders en gouverneurs. Daarbij speelt willekeur en corruptie nogal eens een rol. Dit voedt dan weer de frustratie onder de Kopten, omdat de discussie over wetgeving niet leidt tot nieuwe wetgeving.

Men vindt dat de regels voor het bouwen van moskeeën en kerken gelijk gesteld moet worden. Het zijn vooral christenen en een aantal moslimintellectuelen die daarom vragen, en er is verzet vanuit conservatieve hoek. Op veel terreinen is de overheid uiterst laks in het handhaven van de regels, waardoor mensen het recht in eigen hand nemen. Hetgeen weer nieuwe conflicten uitlokt.

Egypte kent een groeiend aantal nieuwe kerken en kloosters. Zo kreeg Aswan in 2006 een grote Koptische kathedraal.

Ook in nieuwe steden rondom Cairo werden nieuwe kerken gebouwd. Het aantal kloosters steeg van negen kloosters met 300 monniken in 1971 naar

zestien kloosters met 1500 monniken in 2002'. 'Ondanks de spanningen tussen de verschillende geloofsgroepen in Egypte zien niet alle Kopten de toekomst somber in. De groep fanatici in beide kampen neemt weliswaar toe; zowel Kopten als moslims maken zich zorgen over de verslechterende economische situatie.'

Moebarak

En oud-president Moebarak; hoe beoordeelt u zijn rol?

'In mijn visie heeft Moebarak het heel goed gedaan en hij zal in de toekomst ongetwijfeld door de historici gerehabiliteerd worden. Tientallen jaren is hij binnen Egypte, maar ook voor de hele wereld in het Midden-Oostenconflict, als temperende factor opgetreden. Hij was populair onder de bevolking. Moebarak was het leger en het leger was Moebarak. Egypte was een verlichte militaire dictatuur. De revolutie drie jaar geleden is vooral doorgezet door relatief goed opgeleide jongeren uit de middenstand met gebruik van de moderne sociale media. Het heeft dus ook alles te maken met een generatieconflict. Economisch wil men vooruitgang, maar ook wil men rust en tevens een factor van belang zijn. Men denkt echter niet individualistisch. Altijd ziet men zichzelf als deel van het grotere geheel. Daaraan wil men een bijdrage leveren.'

Dolf Langerhuizen

Een bewogen christen

Vader Alexander Men

Op zondagmorgen 9 september 1990 werd de Russisch-orthodoxe priester Alexander Men, 55 jaar oud, met een hakbijl vermoord, toen hij op een stil bospad op weg was van zijn huis naar zijn kerk in Novaja Derevnja, 30 km ten noorden van Moskou. Een man die bij zijn leven maar tevens over zijn dood heen menigeen een enorme geestelijke inspiratie bood, was op een wrede wijze aan zijn levenseinde gekomen.

Vader Alexander in de liturgische gewaden van een aarts priester, inclusief de daarbij behorende mijter, en met de paaskaars in zijn hand.

Alexander Men - ook wel geschreven als Aleksandr Men' - wordt geboren in 1935 te Moskou, in een van oorsprong Joodse familie. Samen met zijn moeder die kort daarna christen wordt, wordt hij in het geheim gedoopt. Met de nodige moeilijkheden wordt hij in 1960 tot priester gewijd. Naast zijn werk in diverse parochies rond Moskou schrijft hij veel. Over geschiedenis van religies en over de bijbel. Hij inspireert talloze volwassenen en jongeren om zich te bekeren en te laten dopen. Solzjenitsyn, Nadezjda Mandelstam en andere intellectuelen en schrijvers richten zich tot hem. Zijn oecumenische openheid blijkt uit het feit dat hij de foto's van Theresia van Lisieux en Charles de Foucault op zijn bureau heeft staan.

Moord onopgelost

In het jaar 1988 vindt de viering plaats van het millennium van het christendom in Rusland en dat brengt daarmee het einde van de communistische kerkvervolgingen. Vanaf 1988 houdt vader Alexander Men talloze voordrachten in fabriekshallen en clubs, op radio en tv. Hij zet zich in voor een kinderziekenhuis, voor bijbelse en theologische vorming voor leken en sticht ook een educatieve en culturele vereniging. Totdat hij plotseling van het leven wordt beroofd... De dader(s) zijn nooit gevonden. Maar velen vermoeden dat aanstichters gevonden moeten worden in conservatieve kerkelijke kringen. Zijn ruimdenkende visies, zijn afwijzing van bekrompen traditionalisme en aansluiting bij de omringende maatschappij wer-

den niet door iedereen gedeeld. Maar hij blijft ook voor moderne westerse gelovigen nog enorm inspirerend.

Midden in het leven

"In mijn jeugd heb ik een periode gekend waarin ik smartelijk de absurditeit en de kwetsbaarheid van de wereld heb ervaren... Maar toen verscheen Christus, Hij kwam met een werkelijk bevrijdende kracht. Ik heb het appèl gevoeld om God te dienen en trouw te blijven aan deze roeping. Het heeft al mijn interesses, mijn contacten en studies bepaald. Vanaf toen besloot ik om priester te worden. Meerdere keren heb ik Gods arm gevoeld die mij leidde op

literatuur kan altijd verbonden worden met een verheffende spiritualiteit, met vraagstukken van eeuwigheidswaarde. Het christendom staat open voor alle verscheidene aspecten van de schepping en is er niet bang voor. Het strakke model dat de wereld veracht is een erfenis uit het verleden, het is middeleeuws in de slechte zin van het woord. Het bestaat nog steeds en trekt bekeerlingen aan die menen in het zwart gekleed te moeten gaan. Het is een parodie, een karikatuur.”

Synthese tussen twee vormen van christendom

deze weg, tot in de kleinste details. Ik heb altijd veel interesse gehad in de studie van natuurwetenschap, of in het ontdekken van de laagste levensvormen via een microscoop. Ik zag er een groot en goddelijk mysterie in. Dat gevoel is mij altijd bijgebleven. Hetzelfde geldt voor de geschiedenis... Het klooster van Optina Pustyn heeft mij de openheid voor de wereld en haar problemen bijgebracht. Als je doof bent voor de wereld buiten je, verraad je je roeping als christen. Natuurlijk heb ik ook de duistere kanten van het kerkelijk leven leren kennen. Maar ik ben er niet door ontmoedigd. Ik heb het als een uitdaging gezien om er iets aan te doen. Ik heb moeite met bepaalde ritualistische, kleingeestige en te alledaagse kanten van de Orthodoxie. Al het zwaarwichtige, gestileerde, gekunstelde en bijna magische in de Kerk leek mij een onwaardige klucht of een vorm van demagogie om simpele zielen te verleiden, een verlangen om de vrijheid en de verantwoordelijkheid te ontvluchten”.

Geen scheiding profaan/sacraal

Vader Men schrijft: “Als de spiritualiteit van het christendom God-menselijk is, kan niets in de geschiedenis haar onverschillig zijn. Het christelijke ideaal moet alles integreren, zowel de sociale en morele problemen van de maatschappij als ook die van de kunst.” En hij vervolgt: “Ik heb moeite met het woord profaan. Voor mij bestaat er geen sacrale literatuur tegenover profane literatuur. Er bestaat goede en geïnspireerde literatuur, en er bestaat slechte literatuur waar de Geest afwezig is. Goede

Solovjov creëerde een grote synthese om de twee opvattingen van het christendom hun intrinsieke eenheid terug te laten vinden. In de 20^e eeuw is Nicolaj Berdjajev de grote opvolger van Solovjov. En in Frankrijk heeft Florensky diens gedachtegoed weer onder de aandacht gebracht. Om welke twee opvattingen gaat het? Vader Alexander Men schrijft: “De orthodoxe cultuur rust op twee tradities. De eerste is, vanaf het begin, het Evangelie, de proclamatie van de God-mens, het mysterie van de Eeuwige en het mysterie van de mens. In die visie is de menselijke natuur in Gods ogen buitengewoon belangrijk en verheven. De mens is geschapen naar Gods beeld en tot gelijkenis met God, met het oog op zijn ontplooiing. De tweede traditie is de traditie van de ascetische praktijk. Reeds ontstaan vóór het christendom. Met een grote ervaring van introspectie, van innerlijk gebed, van inspanning om als mens te groeien. Ontstaan aan de Indus en in Griekenland, enkele eeuwen na Christus overgenomen door de Kerk. Zij ziet de buitenwereld als iets vreemds, een werkelijkheid waar men zich van moet losmaken. Iedereen die de diepte en de stilte, de contemplatie en de eeuwige wijsheid zoekt, weet dat men zich moet losmaken van de oppervlakkigheid en het lawaai van de wereld. Het is de wijsheid van de woestijnvaders, die men terugvindt in de verzamelbundel van de *Philokalie*. Helaas heeft deze traditie de rest van het erfgoed van de kerkvaders verduisterd. De *Philokalie* leek gericht tot solitair levende personen die geen boodschap hebben aan de wereld. Deze traditie heeft in de kloosters haar plaats gekregen. De

ascetische stroming had tot gevolg dat in de 19^e eeuw sociale actie en de oplossing van de problemen van het lijfeigenschap het domein werden van de Staat, onttrokken aan de Kerk. Zo ontstonden er twee verschillende talen, de wereldlijke en de kerkelijke... Maar de geestelijke idealen van het Evangelie zijn nodig om de grote sociale en culturele problemen te helpen oplossen.”

Christelijke oecumene; andere godsdiensten

“Een christen is ervan overtuigd dat de verdeeldheid tussen de christenen een collectieve zonde is en in strijd met de wil van Christus. Hij gelooft dat we deze zonde in de toekomst te boven zullen komen, niet door zelfverheffing, door trots, zelfvoldaanheid of haat, maar door een geest van broederlijke liefde... Hij staat open voor al wat waardevol is in andere christelijke confessies en in niet-christelijke godsdiensten...” “Eeuwen vol confrontaties hebben geleid tot verstarringen. Toch moeten we ons, voordat we ons offer brengen, verzoenen met onze broeder. Katholieken delen hetzelfde geloof in de Drie-ene God en in de menswording van God en vereren de Moeder Gods en de heiligen. Hun hiërarchie stoelt op de apostolische successie, net als de onze. Daarom erkent onze kerk de geldigheid van hun sacramenten”. Alexander Men noemt dan Franciscus van Sales, Thomas à Kempis, Franciscus van Assisi en tijdgenoten als Damiaan de Veuster, Bernadette Soubirou, Maximilaan Kolbe als katholieke heiligen. Van de westerse asceet Lorenzo Scupoli (Italiaans priester-religieus, ± 1530-1610) werd de *Geestelijke strijd* (Italiaans: *Combattimento spirituale*) in het Russisch vertaald. Hetzelfde gebeurde met de *Geestelijke oefeningen* van Ignatius van Loyola. “Deze voorbeelden tonen dat het verschil tussen de spiritualiteit van het westen en die van het oosten niet zo groot is”. Wat de hiërarchie van de Katholieke Kerk betreft – de paus *et cetera* – : “dat heeft geen betrekking op het geestelijk leven. Het is niet aan ons dit complexe probleem op te lossen. Dat kan alleen een oecumenisch concilie. Verder blijven er heel veel theologische opinies over. Voor het heil van de ziel en het geestelijk leven is het geloof belangrijk, het gebed, de liefde en de sacramenten. De enige mogelijkheid om onze gescheiden broeders te begrijpen is welwillend te zijn tegenover elkaar. Wij hebben het dogma van de tenhemelopneming van de Moeder Gods formeel niet

aangenomen, maar het leeft wel in de liturgie en in de traditie. Katholieken zijn bereid om het ‘filioque’ te laten varen. Blijft het primaatschap van de paus. Maar ook daar is er hoop dat de situatie zich zal verhelderen. Vijandschap echter maakt ons alleen maar blind”. Alexander Men vervolgt: “We moeten niet de zwakheden van de anderen zoeken, maar bedroefd zijn om de zwakheden bij onszelf. Zo moeten we hopen op vergeving en genezing. Er zijn in het huis van de Vader vele woningen. Het past ons niet om onverdraagzaam te zijn, jaloers en vol kritiek.” Tenslotte: “Er is veel meer wat ons verbindt dan wat ons scheidt. De kwestie van de kalender is eigenlijk heel eenvoudig. De oude kalender is ingevoerd door Julius Caesar, een heiden. Daar is niets heiligs of kerkelijks aan... De unificatie van de kalender is noodzakelijk voor de eenheid van de gelovigen. Op zichzelf betreft de kalender niet het geloof of het spirituele leven. Het is een zaak van astronomen en canonisten (= kerkjuristen, red.). Wij hoeven als christenen niet te strijden over een kwestie van data. Laten we de zorg over de juiste kalender aan deskundigen over. Er zal van ons geen rekenenschap over gevraagd worden bij het Laatste Oordeel.”

Christendom pas aan begin

“In werkelijkheid doet het christendom pas zijn eerste stappen, zijn aarzelende schreden in de mensengeschiedenis. Veel woorden van Christus blijven voor ons nog onbegrijpelijk. De pijl van het evangelie heeft de eeuwigheid als doel, wij zijn nog maar Neandertalers van de geest en van de moraal. Wat de geschiedenis van het christendom laat zien, zijn nog maar pogingen, vaak onhandige of gebrekkige, om het ideaal te realiseren. Natuurlijk zijn er grote heiligen geweest. Andrej Rubljev was een groot icoonschilder, die in de Drie-eenheidsicoon een goddelijk visioen schiep. Maar zij waren voorlopers en verhieven zich uit een oceaan van drek, bloed en tranen. Hun visioen behoort tot de geestelijke wereld, niet tot de banale aardse.”

Paul Brenninkmeijer

*Alexandre Men, Le Christianisme ne fait que commencer (= Het christendom begint pas), Éd. Le Cerf, Paris, 2004, een uit het Russisch vertaalde Franse uitgave van verzamelde artikelen en preken van Alexander Men.
Paul Brenninkmeijer vertaalde de citaten in deze samenvatting uit het Frans.*

Recensie

Bijbel lezen met de Kerkvaders

Reading the Gospels with the Early Church. A Guide (= De Evangelies lezen met de Vroege Kerk. Een gids)
Edited by Tamara Grdzeldze, Faith and Order Paper 213, World Council of Churches Publications, 2013.

In Pokrof 2013-4 verwees pater Michel Van Parys in een interview over de actuele betekenis van de Kerkvaders, naar bovenstaande uitgave van de Wereldraad van Kerken. Hij is zelf een van de samenstellers. Het bracht mij ertoe het boekje als uitgangspunt te gebruiken voor *Bêt Drâshâ-Oosters christelijk Leerhuis* 2014-2016 in Den Bosch.¹ Wat is er zo inspirerend aan?

Bij zes toegankelijke Evangelieteksten (parabellen van de Zaaier en van de Verloren Zoon, het Onze Vader, de Bruiloft van Kana, het verhaal van Martha en Maria en de verrezen Christus verschijnend aan Maria Magdalena) plaatst het korte commentaren van Kerkvaders van Oost en West – Syriërs, Grieken en Latijnen. Chrysostomus, Augustinus en Efrem e.a. passeren de revue. Er wordt uitgelegd wie deze of gene kerkvader was, er zijn aanzetten “Voor reflectie, discussie en gebed”. Een meditatieve, biddende benadering is in de behandeling van de bijbel- en kerkvaderteksten geweven. Elk van de zes hoofdstukjes eindigt met een kort gebed uit de Bijbel, van een kerkvader of van een hedendaagse iemand.

Het boekje is bedoeld als oecumenische gids, “om onze gemeenschappelijke bronnen van christelijke spiritualiteit op een creatieve manier opnieuw tot ons te nemen”. Het gaat daarbij om de eerste vormgevers van de christelijke traditie, hier – om een zo groot mogelijk bereik te hebben en niet vast te houden aan een erg mannelijke benaming – geen ‘kerkvaders’ genoemd, maar samengevat onder de term ‘Vroege Kerk’. Het Concilie van Chalcedon (451) markeert dit tijdperk, “voordat er

langdurige scheuringen in de ene, heilige, katholieke en apostolische kerk kwamen”. De plaats en (verschillende) methodes van bijbeluitleg in de Vroege Kerk worden kort uitgelegd (pp xiii-xix). En – oecumenisch uitgangspunt – “wij geloven dat het bestuderen van de leraren van de Vroege (ongedeelde) Kerk meer deuren kan openen naar de zichtbare kerkelijke eenheid: één geloof en één eucharistische communio” (alle citaten: pp ix-x).

Het boekje is gemaakt door protestanten, orthodoxen en katholieken, allen leden van *Faith and Order* (Geloof en Kerkorde) van de Wereldraad, waaraan ook de Rooms-katholieke Kerk – hoewel geen Wereldraad-lid – participeert. Het eigenlijke werk deden metropoliet Hilarion Alfeyev, archimandriet Cyril Hovorun (beiden Russisch-orthodoxe Kerk), ds Susan Durber (United Reformed Church in Britain), dr Tamara Grdzeldze (Georgisch-orthodoxe Kerk) en de reeds genoemde katholieke Michel Van Parys.

Het belang van het boekje wordt mooi uitgedrukt in het Voorwoord: “Degenen die niet vertrouwd zijn met de gang naar de vroege bronnen (van de Kerk), zullen hier een levendig gevoel van continuïteit met het geloof van de Kerk van alle eeuwen ontdekken; degenen die meer vertrouwd zijn met de ontmoeting met de geschriften van de vroege heiligen en getuigen van de Kerk, zullen ontdekken dat de inzichten van anderen, wier eerste toevlucht naar de Schrift was, hun eigen lezing van deze teksten verrijkt” (p. viii).

De Wereldraad-uitgave heet ‘De Evangelies lezen met de Vroege Kerk’: een sympathieke beschrijving van hoe wij de geschriften van de Vroege Kerk (en oosterse Kerken) vruchtbaar kunnen maken, zowel oecumenisch als persoonlijk. Lezen-mét laat ruimte voor het inspirerende van (vroege en oosterse) kerkvaders vanuit hun achtergrond én voor de context van nu, waarin wij met onze vragen en uitdagingen het bijbelse getuigenis tot ons nemen.

¹ De Katholieke Vereniging voor Oecumene heeft twee leerhuizen: *Bêt Drâshâ-Oosters christelijk Leerhuis* (sinds 2006) samen met de Protestantse Gemeente van 's-Hertogenbosch en het leerhuis *Didaskalion* (sinds 2010) te Hernen samen met de A.A. Brediusstichting.

Daniel Patte

Recentelijk ging de Frans-Amerikaanse protestantse bijbelwetenschapper Daniel Patte uitdrukkelijk in op het lezen-mét, in een artikel in een grotere bundel over de uitleg van Paulus' Romeinenbrief door de Griekse kerkvaders en oosters-orthodoxe auteurs.

Patte pleit sterk voor het lezen door westerlingen van de Griekse kerkvaders en oosters-orthodoxe theologen in hun Schriftuitleg. Zijn deze daarmee 'exclusief gezaghebbend' voor westerse bijbeluitleggers? Nee, aldus Patte, net zomin als orthodoxe theologen de westerse exegese als enig zaligmakend zouden moeten accepteren. «Lezen met» anderen heeft tot doel te erkennen hoe *verschillend* onze keuzes zijn bij het interpreteren, om dan verantwoordelijkheid te nemen voor *onze eigen* interpretaties. Dit proces kán ertoe leiden dat we onze oorspronkelijk keuzen bij het interpreteren verwerpen en die van onze gesprekspartners aannemen, maar niet noodzakelijkerwijs. Op die manier heeft *lezen met* de Griekse Vaders een zeer weldadige uitwerking op ons, omdat het ons helpt te erkennen dat we meer keuzes bij het interpreteren hebben dan we dachten" (p 204). Patte legt uitgebreid uit wat in het Bijbel lezen *mét* de Griekse kerkvaders en orthodoxe theologen zo vruchtbaar kan zijn voor onze eigen bijbelinterpretatie. Bijvoorbeeld: de rol van de H. Geest bij de bijbeluitleg («a "no-no" in critical biblical studies»); de erkenning van de spirituele, religieuze dimensies bij het interpreteren, tégen wat Patte noemt «onze obsessie met "wat de schrijver bedoelde"», *et cetera*. Over dat laatste: "Een goed voorbeeld is de Eerste Brief aan de Korinthiërs. Duidelijk is dat de doelbewuste zorgen van Paulus zowel de confrontatie met de verdeeldheid in Korinthe betroffen als het aanpakken van zaken die naar voren waren gebracht in een brief van de Korinthiërs aan hem. Maar gaandeweg alludeert en appelleert Paulus aan zijn grondovertuigingen die zijn religieuze ervaringen weerspiegelen. Immers, deze vormen het kader waarbinnen hij zijn dienstambt ziet en dáár-mee zijn verhouding met de Korinthiërs. Toch is voor veel gelovigen door de eeuwen heen deze onbedoelde betekenisvolle overtuigingsdimensie het meest waardevolle onderricht van zijn brief geworden" (p 212). Patte creëert m.i. door zijn 'lezen mét' een open ruimte voor een verfrissende uitleg, zoals die tevens herkenbaar is in de Wereldraad-publicatie.

Een verrassend voorbeeld dat Griekse kerkva-

ders ons kunnen inspireren geeft Patte aan de hand van Johannes Chrysostomus. Het gaat over typologie: de uitleg van de bijbel waarbij de ene persoon of realiteit, bijvoorbeeld Adam of het volk Israël, een *typos* is van Christus (de tweede Adam) of de Kerk (het Nieuwe Israël). De eerste Adam krijgt zijn vervulling in Christus, Israël in de Kerk. Als je Chrysostomus' bijbeluitleg interpreteert als een strikt lineaire typologie, dan krijg je eerst Israël en daarna de Kerk en is Israël niet meer nodig. Dat is de zogeheten vervangingsleer die de Joden als afgedaan beschouwt en in de geschiedenis zoveel jodenhaat heeft voortgebracht. Dit wijst Patte af. Maar Patte verwijst naar een artikel van een mede-auteur in de bundel, George Kalantzis (zie hieronder). Deze toont aan dat bij de Antiocheense vaders waartoe Chrysostomus behoort, er veeleer sprake is van een circulaire typologie. "Volgens de Orthodoxe theologie ging de tweede Adam (Christus) vóóraf aan de Eerste Adam en schiep Hij deze; op die manier is het geheimenis van Christus aanwezig in de Eerste Adam." En iets eerder: "bijbelse typen – zoals Adam, Israël en ook 'de Joden' – worden niet vervangen; integendeel, aange-toond wordt dat ze een mysterie bevatten, precies het mysterie dat duidelijk wordt in hun vervulling in Christus en de ervaring van de gelovigen." Zo kan het zijn dat dezelfde auteur, Chrysostomus, die 'Tegen de Joden' schreef, in zijn interpretatie van wat Paulus' Romeinenbrief over Israël te berde brengt (Rom 9-11) tot een visie op Israël komt die het niet afschrijft, kortom niet tot een vervangingstheorie over het Joodse volk komt, maar het actueel blijft opnemen in de dynamiek van Gods heilsplan.

Leo van Leijsen

Daniel Patte, 'A Western Biblical Scholar Reading Romans with Greek Fathers and Eastern Orthodox Biblical Scholars', in: Daniel Patte en Vasile Mihoc (ed.), *Greek Patristic and Eastern Orthodox Interpretations*, Bloomsbury, Londen e.a. 2013, pp 179-220. Zie ook: George Kalantzis, '«The Voice So Dear to Me»: Themes from Romans in Theodore, Chrysostom, and Theodoret', o.c., pp 83-102.

Iconenatelier ontwerpt portret Willem Alexander

Na het gekissebis in januari over het winnende staatsieportret, waarbij een foto van Koos Breukel (inderdaad, familie van de auteur) uit 2012 was gebruikt, ontwierp het atelier 'in een zachte bries' in Amsterdam een portret van koning Willem Alexander, geschilderd door Thom Breukel.

Bij het schilderen van iconen worden voorbeelden nageschilderd. Echter, in de tijd dat de eerste iconen ontstonden was er nog geen fotografie, daarom was het traditie om de afbeeldingen op iconen van generatie om generatie door te geven.

Keizer

Voor de Russische Revolutie van 1917 werd op elk iconenatelier in Rusland een portret van de tsaar geschilderd. Dat is niet zo verwonderlijk, omdat bij het ontstaan van de christelijke religie het portret van de keizer van Rome naar alle uithoeken van zijn rijk werd gebracht. In Rome sprak de keizer recht. Toen het rijk zo groot was geworden dat de keizer onmogelijk overal aanwezig kon zijn, werd bij rechtspraak zijn portret opgehangen. Zo was de keizer toch aanwezig.

Presentstelling

Deze noodzakelijke aanwezigheid wordt presentstelling genoemd en dat idee wordt voor alle iconen overgenomen. Wat is afgebeeld op een icoon is ook aanwezig. Dit is het verschil met wat er op schilderijen staat. Iconen zijn daarom geen kunst, maar stellen present.

Voorwaarde

Iconen dienen aan bepaalde criteria te voldoen. Ze moeten herkenbaar zijn op grote afstand. Ze worden gemaakt voor de iconostase, een iconenwand in het midden van de kerk die meters hoog kan zijn. Het silhouet van de afbeelding geeft op de icoon aan wie of wat het voorstelt. Heiligen op iconen hebben een gouden nimbus

Portret van koning Willem Alexander in rood wit blauw en oranje. Het rood op de achtergrond komt uit de Tweede Kamer. Blauw is de kleur van de aarde. Oranje is de kleur van zijn huis (Schilder en fotograaf: Th. Breukel).

of aureool om hun hoofd, een teken van het Christuslicht waarin alles getekend staat. Maria, de Moeder Gods, heeft een blauw onderkleed en rood overkleed aan. En het Christuskind wordt afgebeeld in het oranje, de kleur van toewijding.

Portret

Een rechter spreekt recht in naam van de koning. Bij het ontstaan van het Romeins recht was dat niet anders, toen in naam van de keizer van Rome. Daarom hangt er een portret van de koning in elke rechtszaal. Zo'n portret, het staatsieportret, dient aan criteria te voldoen. Het mag geen karikatuur zijn. De geportretteerde moet over de hoofden van de aanwezigen heen kijken. Het silhouet laat zien wie of wat het portret voorstelt. Het moet ook plechtstatig zijn, waar het woord staatsie van is afgeleid. De koning wordt met zijn portret present gesteld.

Thom Breukel

Thom Breukel leidt het open Iconenatelier 'in een zachte bries', Handboogstraat 4 in Amsterdam. Onlangs kwam zijn boek uit in het jaar van de stilte 2014: Thom Breukel, «Stil . . . elf ervaringen», met een hoofdstuk over iconen: 'spiegels van Stille'. Op zaterdag 24 mei is er i.v.m. dit boek een stille dag in het Dominicanenklooster van Huissen.

Afscheidscollege Herman Teule

Prof. Dr. H.G.B. Teule, hoogleraar Oosters Christendom aan de Radboud Universiteit en directeur/onderzoeker van het Instituut voor Oosters Christendom, beide te Nijmegen, houdt ter gelegenheid van zijn emeritaat een afscheidscollege.

Titel: 'Leven en dood (?) van de christenen in het Midden-Oosten'.

Tijd: Vrijdag 9 mei 2014, 15.00 uur.

Plaats: Aula Radboud Universiteit, Comeniuslaan 2, 6525HP Nijmegen.

Het afscheidscollege is voor ieder toegankelijk. Na afloop is er een informele receptie.

BIJEENKOMST OVER KERKELIJKE HULPVERLENING AAN SYRISCHE VLUCHTELINGEN Conferentie in Sint-Ephremklooster te Glane

'De situatie is heel moeilijk, maar ik kan er mee leven en mag ook nog mensen helpen om niet wanhopig te worden onder de situatie'. Indrukwekkende woorden van pater Frans van der Lugt sj vanuit de verwoeste oude stad van Homs. Mede dankzij de noodkreet van deze Nederlandse pater die al 50 jaar in Syrië woont, is de humanitaire hulp aan de bewoners van de stad wat verbeterd en konden burgers uit de stad geëvacueerd worden die al 20 maanden onder een blokkade ligt. Pater Van der Lugt vertelde in het interview verder dat hij in Homs de enige priester is en dat er met hem nog 66 christenen in de stad zijn. Hij wil er blijven omdat hij van het land houdt en er voor alle Syriërs wil zijn.

De catastrofe van de Syrische burgeroorlog met meer dan 130.000 doden en miljoenen vluchtelingen is van ongekende omvang. De vluchtelingenproblematiek concentreert zich met name in de omliggende landen zoals Turkije, Jordanië en Libanon, waar vluchtelingen in opvangkampen van de Verenigde Naties worden opgevangen.

Kerkelijke organisaties spelen in de humanitaire hulpverlening een belangrijke rol. De kerken hebben hun eigen internationale kanalen voor hulpverlening. *Kerk in Actie*, de hulporganisatie van de PKN, biedt humanitaire hulp via Act-Alliance en werkt daarbij samen met het patriarchaat van de Grieks-orthodoxe Kerk in Damascus. In de coördinatie van de hulp van katholieke organisaties speelt *Caritas Midden-Oosten* vanuit Beiroet een centrale rol. De Syrisch-orthodoxe Kerk richt zich onder andere op de hulpverlening aan de Syrisch-orthodoxe kloosters in Turkije en Libanon die vluchtelingenopvang organiseren en coördineren.

Op woensdag 28 mei 2014 vindt van 11.00 tot 16.00 uur in het Syrisch-orthodoxe klooster Sint-Ephrem in Glane (bij Enschede) een bijeenkomst plaats over de rol van de kerken in de humanitaire hulpverlening aan Syrische vluchtelingen. Sprekers uit de regio zullen hun verhaal doen over de humanitaire noodsituatie en hulpverlening. Een van de sprekers is de Syrisch-orthodoxe aartsbisschop Mor Timotheos Samuel Akta van Tur Abdin in Turkije. De bijeenkomst wordt afgesloten met een paneelgesprek over de mogelijkheden om de hulpverlening vanuit Nederland te vergroten.

De bijeenkomst in Glane vindt plaats onder het auspiciën van de Raad van Kerken in Nederland en wordt georganiseerd door Kerk in Actie, de Assyrische Mesopotamische Vereniging, stichting 'Help christenen Syrië' en de Katholieke Vereniging voor Oecumene.

Graag opgave vooraf bij de Katholieke Vereniging voor Oecumene via secretariaat@oecumene.nl

ZONDAG VOOR DE OOSTERSE KERKEN 18 MEI 2014

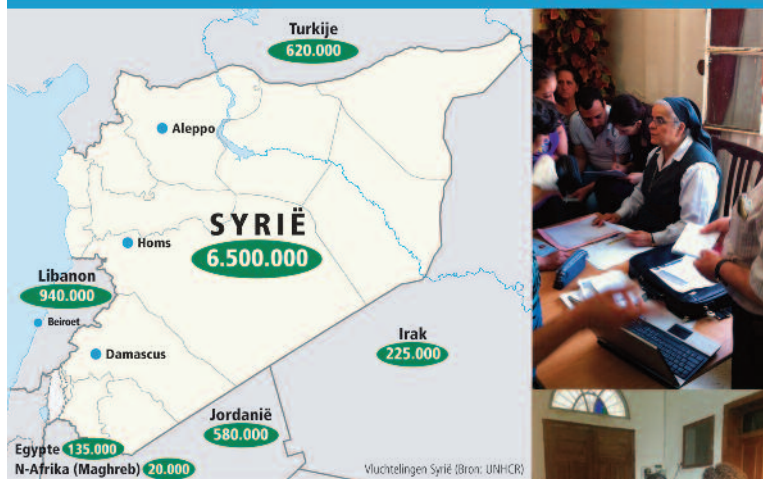
«Kom en help! Hulpactie Caritas Syrië»

Informatie en materiaal om deze zondag in uw parochie aandacht te schenken vindt u op:
www.oecumene.nl.

Uw hulp wordt gevraagd voor Caritas Syrië dat in het land hulp biedt aan vluchtelingen en mensen in nood, moslims en christenen.

U kunt uw gift overmaken op: IBAN: NL73 INGB0001087628 t.n.v. Katholieke Vereniging voor Oecumene, 's-Hertogenbosch, o.v.v. Actie Syrië.

KOM EN HELP! HULPACTIE CARITAS SYRIË

Syrië: 6.500.000 Binnenlandse vluchtelingen (schatting per nov-dec 2013)

ZONDAG OOSTERSE KERKEN 18 MEI 2014

Katholieke Vereniging voor Oecumene • Emmalein 19 D, 5211 VZ 's-Hertogenbosch • www.oecumene.nl 073-7370026 • IBAN NL73INGB0001087628

Byzantijnse liturgie II

Kleding van de diaken

Reeds in het boek van de Handelingen der Apostelen uit het Nieuwe Testament (Hand 6) lezen we hoe de apostelen diakens aanstellen voor de armenzorg, maar tegelijk wordt hun ook de verkondiging van het Woord toevertrouwd. De caritatieve taken werden in het Oosten in de loop der tijden afgezwakt en de liturgische taken kregen steeds meer de overhand. In de oude kerk zijn er ook vrouwelijke diakens geweest, speciaal voor de bediening van de doop van vrouwen, toen de kinderdoop nog niet algemeen was.

De diaken is onmisbaar bij de bisschopsliturgie, en bij de liturgie onder leiding van een priester maakt zijn functioneren de viering veel rijker. De diaken zingt de litaniegebeden, staande voor de iconostase en vormt zo een verbinding tussen het gelovige volk en de bisschop of priester. Bij belangrijke onderdelen van de liturgie roept hij de gelovigen op tot aandacht, zoals: 'Staat op', 'Laat ons aandachtig zijn', 'Buigt uw hoofden voor de Heer'. Hij zingt ook het evangelie. Tijdens de viering van de Goddelijke Liturgie (eucharistie) draagt hij bij de Kleine Intocht het evangelieboek en bij de Grote Intocht de diskos (broodschaal van edelmetaal)

met het brood.

Het kleding dat een diaken draagt (over zijn toga) heet sticharion. Het sticharion van de diaken is vanaf de oksel tot de zoom open en wordt door knopen bijeengehouden. Het heeft vaak de kleur die aangepast is aan de

tijd van het kerkelijk jaar, al is de liturgische kleur in de Byzantijnse liturgie minder strikt voorgeschreven dan in de rooms-katholieke traditie. De diaken draagt net als de priester manchetten, epimanikia, om de mouwen van zijn toga. Over het sticharion

draagt de diaken een lange stola, die orarion wordt genoemd, afgeleid van het Latijnse woord orare, dat bidden betekent. De diaken houdt tijdens de liturgie dit orarion tussen de vingers van de rechterhand omhoog.

Hiermee roept hij - zoals gezegd - de gelovige gemeenschap op tot gebed, maar ook het koor tot zang en de priester en bisschop tot heilige handelingen. Het om de

schouders en rug 'fladderende' orarion symboliseert de vleugels van de engelen. In de hemelse liturgie zijn het de engelen die steeds bereid zijn om te dienen. En dit past bij het woord diaken dat afgeleid is van het Griekse woord 'diakonein' dat dienen betekent.

Paul Brenninkmeijer

Pokrof

is een uitgave van:
katholieke vereniging voor
oecumene athanasius
en willibrord

